

Ismerkedés

Amikor a félig meztelen négy lány és mi, a három fiú bevonultunk az iskolába, kicsit késve érkezünk. Az ötvennégy fős osztályból mindenki felállt és megmerevedett, pillanatra a tanító sem tudott mihez kezdeni. Előkapott egy másfeles pálcát, az asztalra csapott:

– Leülni, karokat hátra!

Nem mertük a küszöböt átlépni, ott toporogtunk az ajtóban. Aztán mégis intézkedett a „mester”.

Az első padokat kiürítette, oda ültetett be minket.

Elmondott egy szép beszédet:

– Uj vendégek érkeztek, nézzétek meg, milyen értelmes arcuk van, játsszatok velük ugyanúgy, mint a többi pajtásaitokkal. Ki fogadja el őket barátjuknak?

Két hasonló rongyos-ruhás cselédgyerek jelentkezett, de azok is szégyenlősen.

Nekünk hetünknek a plafonon a szemünk.

– Miért bámuljátok a plafont? – kérdezte a tanító. – Ide kell nézni, ahol én ülök, a dobogón.

Legnagyobb volt köztünk az én Jóska bátyám, tizennégy éves, egy centivel magasabb, mint a tanító. Ő volt az első, aki szembe mert nézni vele.

Jóskát kérte meg a tanító, hogy beszéljen hozzánk anyanyelvünkön, mert magyarul nem tudunk megszólalni. Jóskán kívül egyikünk sem tudott tizizenkét szónál többet.

– Félnek tanító úr. Én is úgy látom, hogy mozog – és ujjával a mennyezetre mutatott.

A padokban kuncogás, a tanító kettőnek, háromnak lekevert egy fülest.

– Aki nevet, így jár.

Kaptunk palatáblát, palavesszőt. Meglátszott, hogy a tanító velünk többet foglalkozik. Mindegyikünk szépen rajzolta a karikákat. Végighordozta a tábláinkat az osztályban, hogy lássák a többiek is, milyen ügyesek vagyunk. Körülbelül a negyedik, vagy ötödik napon a tanító úr rájött, hogy mi nyolctól négyig egy falatot sem eszünk. A többiek elmentek ebédelni, mi maradtunk, irkáltunk.

– Ti mikor esztek? – érdeklődött a tanító.

Jóska szólalt meg, a képviselőnk:

– Mi csak egyszer.

– Többször nem tudátok?

– Tudni tudnánk, de így szoktuk meg.

Akkor beteretel bennünket a konyhájába, hatalmas tál tőpörtyűt tett elénk, kenyérrrel, zöldpaprival.

– Úgy kell enni, hogy maradjon is – súgta nekünk Józsi. Megfogadtuk tanácsát.

Am a tanító mindaddig biztatott, amíg mindent el nem pusztítottunk. Másnapra szólt a községben és mind a hetünket beajánlott kosztra egy-egy család-

hoz. Így ment ez öt éven át, de még az utánunk jövők is így étkeztek, annyira hagyományra vált ez a faluban. Valósággal kérkedtek velünk, a bizonyítványt mindig megnézték, biztattak, ipart tanulni ajánlottak. . .

Leszállt az első dér. A gyerekek kezdték a nyári ruhákat, cipőket kicserélni, de amikor a hó eleredt, mi még mezítláb jártunk. Vagy három-négy centis hó volt, mire a tanító összeszedett néhány pár cipőt a fagyos lábainkra. Télen, mire hazaértünk, már sötét volt. Kinyitottuk a sparheltajtót, felváltva csináltuk a leckét a tűz fényénél. Amíg a könyvből értelmesebb mondatokat otthon nem olvastunk ki, a szüleink mérgelődtek ránk, hogy „fiskálisok lesztek. . .” Féltettek bennünket, kizökkenünk az ő rendjükből. Később, mikor már hangosan kezdtünk olvasni mesészerű olvasmányokat, akkor már elnézőbbek lettek. Nagyanyám elkezdte piszkálni a tüzet:

– Folytasd! – szólt rám.

Egyre gyakrabban kértek, hogy vegyük elő a könyvet, olvassunk. A második évben már néha újságot is vettek, majd olvasni kellett nekik. Nagyon sok szót nem értettünk meg, de ők sem sokat. A képek nagyon érdekelték őket és megkértek bennünket, hogy kérdezzük meg a tanítótól, azokat hogyan csinálják?

Az egész a népszámlálással kezdődött. . . Átkozták is azt a napot, de önnön magukat is hibáztatták:

– Hogy az Isten miért nem tudott bennünket kámforra változtatni abban a pillanatban, hogy a jegyző a tanítóval ide betévedt.

Szürkületben érkeztek. Mi eddig nem voltunk nyilvántartásba véve. Az összeírás után, ott a tűznél kijelölték, hogy melyikünk fog iskolába járni. A szülők keservesen sirtak. Ők is csak megélték, pedig se írni, se olvasni nem tanultak.

Egy hétre rá a jegyző behívatott mindenkit, és szigorúan megparancsolta, hogy a gyerekeknek iskolában a helyük. Már az is szóba került, hogy át kéne lépni innét másik területre. Nem sikerült, mert akkor hoztak valami letelepítési rendeletet. Mivel az ősz is közeledett, így nem volt tanácsos útnak indulni.

Az első évben, mikor megkaptuk az értesítőt, a jegyző üzent a kisbírótól, hogy szeretné látni a bizonyítványunkat. Be is vonultunk mind a heten. Végignézte mindegyikünk bizonyítványát, megsimogatta a fejünket. Behozott a feleségével egy tál friss rozskenyeret. Jóskának, mint a legnagyobbnak, megengedte, hogy a tárcájából sodorhat egy cigarettát is. Neki volt a legjobb értesítője. Mivel vitéz volt a jegyző, elmesélt egy-két történetet, hogy kint az olasz fronton cigány katonái voltak, azok nagyszerűen megállták a helyüket, becsületes polgárai lehetünk mi is a magyar hazának. A jegyző eldicsekedett velünk, hetünkkel, magasabb körökben is. A szomszéd falu tanítója átvállalt négyünket, egy kilométerrel közelebb voltunk ehhez az iskolához.

Jómagam is ehhez a tanítóhoz kerültem, aki anyagilag tehető volt, és így ő hívott bennünket, a Somogyi báróval együtt, kosztosnak. A báró konyhájában nagyon sok lencsét, babot elpusztítottunk! Ez a tanító óra alatt maga mellé tett egy széket, egyet-egyét kihívott közülünk, külön foglalkozott velünk.

Belőlem papot akart nevelni, mert jó beszédkészségem ott is kitűnt. Ferit kovácsnak szánta, mert erős, izmos fiú volt, Pistát meg asztalosnak.

Fél évig minden jól ment. A bárónál azonban hamarosan kivetelt a becsületünk. Az osztály ki volt tanítva, ha a Somogyi báró érkezik, akkor hangosan köszönteni kell: – Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Erkezését is azonnal jelentse, aki meglátja.

Történt egy alkalommal, hogy Ferkó öcsém elsőnek vette észre a báró közeledését, és ijedten elkiáltotta magát:

– Jön a Somogyi!

A tanító ott téblábolt köztünk, kihallgatásra rendelt bennünket, a következő nap az lett, hogy másnap szomorkásan közölte velünk, hogy a méltóságos úr megsértődött, mivel a Ferenc Somogyinak nevezte. A kosztolást még azon a héten megszüntette. A tanító titokban kosztozott bennünket, de figyelmeztetett, hogy erről senkinek egy szót sem.

Az ötödik osztályt elvégeztem, tizennégy éves lettem. Kimaradtam az iskolából. A tanító azért nem vette le rólunk a szemét. Hetenkint üzent értünk, hogy látogassunk be hozzá. A szobájában akkora Magdolna-szobor ékeskedett, mint egy tizennégy éves lány. Kifaggatott, mit csinálunk, mit dolgozunk. Beajánlott egy másik uraság, Újnépi Elek Ernő kegyeibe, akinek vagy kilenc majorja volt a környéken. Újnépi elküldte értem a főkertészt, hogy vezessen elébe. Hatvan körüli, szikár, szivaros, magas ember fogadott. Fényes szoba, kényelmes, ami engem nagyon zavart. Megkínált egy hatalmas szivarral. Megkérdezte, hajlandó volnék-e neki rákot szedni a közeli Princípális-csatornából. Napszámba, vagy megegyezünk, hogy egy darabért mennyit fizet... Darabonként húsz fillérben állapodtunk meg.

Néha besegítettek a kisebb testvéreim is, és így egy-egy nap annyit kerestünk, mint egy felnőtt napszámos két hét alatt. Két év múltán az öregúr meghalt és Svájcban élő lánya örökölte a birtokot. Meghagyta neki az apja, hogy engem továbbra is tartson meg szolgálatában. A temetésen én is részt vettem. Ez a hölgy csodálatosan szép volt, férje egy Clár Mihály nevű svéd gépészmérnök, de ennek az úrnak sehogy se fértem a böggyibe. Nem értettem, még most sem, hogy miért gyűlölt. Ez a hölgy nemesebb elfoglaltságot szánt nekem: délelőttöként karonfogva végigsétáltunk a nyolcholdnyi parkban, és a cigányok életéről meséltetett. Mivel terhes volt, folyton arról faggatott, hogyan szülnék a cigányasszonyok? Hosszú órákon keresztül a legapróbb mozzanatokot is kikérdézte tőlem a cigányasszonyok mindennapi életéről. Voltak olyan kérdései, amire szégyelltem megfelelni.

A cigányasszonyok azért szülnék könnyen – mondtam –, mert naponta huszonöt-harminc kilométert gyalogoltak, volt olyan asszony, aki már annyit gyalogolt, hogy Kínát körbejárta volna hetven-nyolcvan éves korára. Az úrnő minden szavamat megjegyezte, amit érdekesnek tartott. Tőle tudtam meg, hogy a primitíven élő emberek, és így a cigányok is, azért tűrőképesebbek olyan betegségekkel szemben, melyek a civilizáltan élő embert megtámadják, mert ritkán mosakszanak, s a testüket olyan réteg fedi, mely a pórusokat elzárta a bacilusok elől. Ő is sok mindenre tanítgatott engem, de egyszer sem mondta, hogy feltétlen fogadjam el. Ha látta, hogy fáraszt a beszélgetés, akkor igyekezett nekem a virágokról, fákról beszélni.

Egy őszi reggelen közölte velem a főkertész, hogy az asszony kórházba került, szülni fog. Úgy két hét múlva került haza, miután egy szép lánya született. Ő ugyan nem szoptatott, hanem egy harmincéves cselédasszony járt a kastélyba a gyermeket szoptatni. Az első találkozásunkkor azt mondta, hogy mindenben igazam volt. Nem mondott ennél többet. Alig egy-két nap után megsúgta, hogy tartogat számomra egy kis meglepetést. Nagyon foglalkoztatott, hogy mi lehet az. Olyan kedélytelen volt az arca, hogy nehezen lehetett abból olvasni, és így jóra is gondoltam, meg rosszra is.

Másnap a kertész hozta ki a strandra a csomagot, melyet az asszony adott át nekem.

– Ezt azért kapod, amiért olyan sok mindenre megtanítottál – mondta kedvesen és megkért, hogy bontsam ki a csomagot. Ő csak az arcomat kémlelte, míg én repdestem az örömtől, a fehér öltöny, cipő, ingek, alsónadrágok láttán.

– Milyen jó neked! – nézett rám kissé szomorkásan –, te még tudsz örülni.

– A nagyságos asszony is örülhet, hisz van egy szép lánya – mondtam dicsézően.

– Az Isten tudja! – szolt tűnődve, majd végighúzta selymes kezét a hajamon. – Van még vajdátok, Jakab? – kérdezte.

– Igen, Homokkomáromban lakik – válaszoltam.

– Azzal is szeretnék beszélni!

– Tessék megüzenni neki, hogy jöjjön el, mert alig van ide néhány kilométerre.

Másnap reggel úgy nyolc óra körül a vajda ott állt a kastély bejárata előtt, hatalmas fejsze fénylett a vállán. Bő ingben és fehér bőgatyában, mezít-láb. Vállig érő haja fénylett, elől három ágra fonva, s a fonat a homloka közepén kör alakúra volt tekerve. A kör közepén egy három-négy centi nagyságú tengeri kagyló díszlett. Az asszonnal ott ültünk a megszokott helyen: a strandon, amikor a kertész odajött a vajdával.

– Ahogy parancsolta, méltóságos asszony – jelentette a kertész, majd mélyen meghajolva elköszönt. A vajda kissé zavartnak látszott, hogy én is ott vagyok.

– Kezicit, lábait csókolom méltósága! Bogdán Ferenc a nevem. Kívánom, hogy méltósága sok örömet, boldogságot kapjon az élettől! Hívatni tetszett méltósága.

– Igen, kíváncsi voltam magára Ferenc bácsi és valamivel szolgálhatok-e magának?

A vajda közelebb lépett, és a földig hullámozó hangját könyörgésre váltotta:

– Méltósága jó szívéhez fordulok azon alázatos kéréssel, hogy szegénységem segitene, ha egy-két nyárfát adna megmunkálásra!

– Milyen munkálásra gondolt bácsi? – kérdezte az asszony kíváncsian.

– Hát csókolom a kezeit, teknőket, melencéket, hólapátokat készítenék nagyságodnak megegyezés szerint.

– Tessék az intézővel ezt megbeszélni. Ami engem illet: engedélyezem.

– Isten segítsége soha se hagyja el a nagyságát! – mondta a vajda.

– Foglaljon helyet – egy pirosra festett székre mutatott az asszony.

A vajda a gyepre telepedett le törökülésben az asszonnal szemben, majd engedélyt kért, hogy pipálhat-e ebben a gyönyörű kertben.

– Tessék, tessék – mondogatta az asszony, és nevetni kezdett.

A vajda olyan volt, akár egy indiai szobor: arcáról gyöngyözött a verejték, melyet ingujjával sűrűn letörölt. Hatalmas füstöket engedett ki a száján, amelyek a gyenge légáramlattól a szakállába sodródtak. Azt hittem, hogy a szakállá ég, és majdhogynem figyelmeztettem. Az asszony jó ideig csak bámulta, fürkészte a vajdát, akár egy földöntúli lényt. Észrevettem, hogy a vajda is kissé feszélyezve érzi magát. Az asszony faggatni kezdte:

– Hogy ha nem sértem meg, úgy bátorodom megkérdezni, hogy jelen időkben is törvénykeznek-e a maguk régi szokásai szerint? – kérdezte az asszony. A vajda rövid ideig mintha valamin töprengett volna, de kimerően, minden szót átgondolva beszélni kezdett.

– Nagysága! Tegnap is egész nap tárgyaltam – a gatyájára mutatott, melyen a zöld fütől hatalmas foltok ékeskedtek.

– Holnap meg is kezdi a munkát? – kérdezte az asszony.

– Igenis, nagysága, kéremszépen.

– Akkor Isten önnel, Feri bácsi.

A vajda is elköszönt az asszonytól.

Miután megegyezett az intézővel, még azon nap délutánján két kisebb nyárfát kidöntetett. Másnap, hogy a vajda faragni kezdett, az asszony szinte az egész napját ott töltötte. Kivitte a háromlábú székét, és nézte, ahogy a vajda szabdalja, formálja hatalmas fejszéjével a teknőket, melencéket.

Délutánra a cselédekkel szalonnát, kolbászt, kenyeret vitetett le és a vajda tüzet rakott neki, hogy szalonnát tudjon pirítani. Éppen hogy megkóstolta, mert inkább a vajda étkezése érdekelte. Biztatta is a vajdát, hogy többször egyen, mert nagyon nehéz munkát végez.

– Nem inna egy kis jó bort? – kérdezte a vajdától az asszony.

– Az Isten is megverne! – mondta tiltakozóan az öreg.

– Csak nem! – lepődött meg az asszony.

– A mi mesterségünkhöz tiszta fej kell.

– Milyen bölcsen látja – mondta az asszony.

Hozzám nem szólt a vajda, csak szúrós pillantásokat vetett néha felém.

Ezen a napon az asszony megkérdezte a vajdától:

– Feri bácsi, ismeri ezt a fiút?

– Bár ne ismerném . . . – mondta gyűlölködve.

– Csak nem bántotta magát?

– Ez már nem a mi fajtánk. . . ezek fiskálisok! – gúnyolódott.

Az asszony sajnálkozóan végigmért, s ennyit mondott:

– Ne vedd sértésnek a Feri bácsi szavait, mert a maga módján neki is, meg neked is igazad van.

Későbbi találkozásunkkor a vajda elmondta, hogy azért volt ideges, mert attól tartott, hogy a saját igazi nevén fogom szólítani az asszony előtt. Én persze mindig is Vendelnek emlegettem.

A cigányok úgy tudtak a katonai szolgálat alól kibújni, hogy fiatalabb, vagy idősebb keresztlevelet váltottak, és így megmenekültek a katonáskodástól. A katonaviseléség bizalmatlanságot is keltett a törzs tagjaiban. Minden olyan tevékenység, amely eltért az ősi törvényektől, gyanús volt. A törzsön belül kiszemelték azt az egyént, aki jó emlékezőtehetségével kitűnt, s a vajda állandóan neveket, évszámokat gyakoroltatott vele. Ha hamis keresztlevelekre volt szükség, úgy ez a fifikás egyén kereste fel a plébániákat és tudakolta meg a szükséges anyakönyvi adatokat. Voltak esetek, ha a másik törzsnek nem volt hasonló tehetségű embere, hogy kölcsönkérték a kikémlőt, ellen-szolgáltatás fejében.

A Bogdán Ferenc nevű vajda, aki 1960-ban halt meg Homokkomárom községben, százhárom évet élt. Alig tizenhat évesen választották vajdává. Apja is vajda volt. Egy alkalommal a csendőrök felkérték, hogy öltözzön egyenruhába, egy gyilkost elfogni. Azt ígérték a csendőrök, ha ezt a szolgálatot nekik megteszi, úgy háborítatlan élhetnek a törzs tagjai.

A községi bíró szobájában a tiszthelyettes a maga uniformisába bújtatta a vajdát, addig ő gatyában izgult, hogy csendőrkollégáját nem öli-e meg a gyilkos. A cigányt nem féltette, mert törvényen kívülinek számított.

Idős Bogdán Ferenc ugyan vállalkozott a kényes műveletre, de puska soha nem volt a kezében, ezért kioktatták, hogyan kell azt kezelni. Az ál-

csendőr akkorát ordított a gyilkosrra, hogy a szerencsétlen azonnal megadta magát.

Hálából a csendőrök a cigányokat ugyan nem zaklatták, de a törzsbeliék a vajdát még aznap letették tisztéből, mert szolgálatot tett a fehéreknek. Még ezen a napon megválasztották helyette a vajda fiát, Vendelt, vagyis „Feri bácsit”.

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF

Hajam a szélben

Napsugaracska
a tél hidegét
ha kioldja,
homlokodon
a redő
beleolvad
a gondba.
Megfullad
a világ:
száll a hó,
száll a gyolcsa
a télnek:
rárakják
az igát,
rárakják
a nyaklót
minden szóra.
Nem tudom kell-e gomb a kinőtt
gyermekádám ruhára,
nem tudom kell-e szó ha kitepték
a nyelvem – a számra?
Ámulok magamon, s hosszúra nő hajam a szélben.

Vénülön

Lakatos Menyhértnek, barátsággal

Már vénülön
elhervadok,
ballangkóréként
kerget a szél.
Szám nem beszél
– már mit sem ér – ,
hiába szülnek a lányok.

Töpörödöm:
hülön halok,
elterülsz majd az út porában.
Hiába hív
majd biztató hír,
hiába hív a banda.
Nem mozdulok,
már jól vagyok,
csak múltad kocog a téiben.